

Силабус освітнього компонента Програма навчальної дисципліни

Системні дослідження навколишнього середовища: корпоративні екологічні системи, хімічна екологія

Шифр та назва спеціальності
101 Екологія

Інститут
ННІ Механічної інженерії і транспорту

Освітня програма
Екологія

Кафедра
Хімічної техніки та промислової екології (154)

Рівень освіти
Бакалавр

Тип дисципліни
Вибіркова

Семестр
7

Мова викладання
Українська

Викладачі, розробники

Козуля Тетяна Володимирівна

tatiana.kozulia@khpi.edu.ua

Доктор технічних наук, професор кафедри хімічної техніки та промислової екології, професор

Досвід педагогічної роботи – 25 роки. Автор та співавтор понад 200 наукових та методичних публікацій. Читає лекції з наступних курсів: «Моделювання та прогнозування стану довкілля», «Ландшафтна екологія», «Екологічний менеджмент»

[Детальніше про викладача на сайті кафедри](#)

Загальна інформація

Анотація

Дисципліна спрямована на оволодіння теоретичних знань щодо механізмів функціонування природних систем; особливостей саморегулювання і самовідновлення екосистем в умовах техногенезу; корпоративного підходу з метою впровадження в інформаційну складову системного аналізу цілісної соціально-еколого-економічної системи як корпоративної екологічної системи – концепція КЕС (структура аналітичної системи, заснованої на систем-системному (корпоративному) підході; дослідження складних природно-техногенних об'єктів (сучасні положення термодинамічної теорії рівноваги і синергетики), ризик-аналізу як основи вирішення практичних завдань у межах техногенної безпеки; розв'язання задач управління якістю природного середовища (дослідження процесів саморегулювання у ґрунтах: міграція і трансформація); нормування якості природного середовища як основи здоров'я населення – еколого-гігієнічне нормування.

Мета та цілі дисципліни

Знайомство студентів з предметом та методами системного аналізу та комплексного підходу при дослідженні природних та промислових об'єктів. Цілями дисципліни є формування навичок

застосування наукових основ теорії системного аналізу якості навколишнього середовища живих організмів та вміння використовувати методологію системних досліджень об'єктів навколишнього середовища.

Формат занять

Лекції, практичні роботи, індивідуальне завдання, самостійна робота, консультації. Підсумковий контроль – іспит.

Компетентності

Здатність використовувати системний аналіз та комплексний підхід при дослідженні природних та промислових складних природно-територіальних комплексів.

Результати навчання

Володіти знаннями наукових основ теорії системного аналізу якості навколишнього середовища живих організмів та вміти використовувати методологію системних досліджень об'єктів навколишнього середовища

Обсяг дисципліни

Загальний обсяг дисципліни 150 год. (5 кредитів ECTS): лекції – 32 год., практичні заняття – 32 год., самостійна робота – 86 год.

Передумови вивчення дисципліни (пререквізити)

Для успішного проходження курсу необхідно мати знання та практичні навички з дисципліни «Нормування антропогенного навантаження на навколишнє середовище», «Організація та управління в природоохоронній діяльності», «Оцінка впливу на довкілля та стратегічна екологічна оцінка»

Особливості дисципліни, методи та технології навчання

Лекції проводяться інтерактивно з використанням мультимедійних технологій. На практичних заняттях використовуються репродуктивні та проблемно-пошукові методи навчання та акцентується увага на вирішенні задач з оцінки стану та факторних навантажень на основі імітаційного моделювання системних об'єктів, завдань еколого-економічного аналізу із застосуванням математичних моделей та оцінки позитивних трансформаційних процесів для уникнення забруднення довкілля промисловими виробництвами.

Програма навчальної дисципліни

Теми лекційних занять

Тема 1. Вступ

Принципи системного підходу з моделювання корпоративних екологічних об'єктів.

Тема 2. Методична основа і головні завдання дослідження стану і процесів природно-техногенних систем

Основна термінологія. Моніторинг як інформаційна складова системних досліджень у вирішенні екологічних проблем. Поняття корпоративності у системному аналізі.

Тема 3. Корпоративні системи екологічного управління та інформаційне забезпечення досліджень через моніторинг.

Екологічне управління, контролінг. Екологічні інформаційні системи підприємства (ЕІСП). Корпоративний екологічний менеджменту (КЕМ). Екологічний портрет. Методологія оцінки комплексної екологічності систем (КЕС).

Тема 4. Природа об'єктів навколишнього середовища та оцінка екологічної якості природно-техногенних комплексів

Механізми регулювання екологічної якості природно-техногенного середовища. Синергетична природа об'єктів і процесів техногенно-екологічної безпеки. Ентропійна основа комплексного оцінювання стану корпоративних систем.

Тема 5. Термодинамічний підхід: універсальна оцінка якості системних об'єктів. Ентропійно-інформаційна оцінка стану системних об'єктів дослідження.

Використання функції ентропії та інформації для характеристики системних об'єктів на рівні стану і процесів.

Тема 6. Ентропійно-негентропійний аналіз «стан – процес – стан» як основа оцінки якості природно-техногенних систем.

Оцінка динаміки стану природно-техногенних утворень за ентропійною функцією.

Упорядкування систем, ентропійний підхід у регулюванні якості стану природно-техногенних об'єктів

Тема 7. Термодинаміка у визначенні рівноваги стану об'єктів і природних процесів.

Роль законів термодинаміки у визначенні природних процесів регулювання гомеостазу складних систем. Практика вирішення технічних і екологічних завдань на основі термодинамічного аналізу складних систем.

Тема 8. Дослідження стану об'єктів природного середовища і процесів у них: екологічна складова. Хімічна екологія атмосфери, фізико-хімічні процеси в атмосферному повітрі.

Фізико-хімічні властивості повітря. Радіоактивність, поширення радіонуклідів, процеси за їх участю. Контроль якості та програмне забезпечення розрахунку розсіювання викидів у атмосферному повітрі.

Тема 9. Хімічна екологія гідросфери: стан і процеси відновлення антропогенно-навантажених водних систем.

Фізико-хімічні властивості води, процеси у гідроекосистемі. Основні характеристики забруднення водних ресурсів, складу технічної і стічної води.

Тема 10.. Хімічна екологія ґрунтів як природно-техногенної системи, особливості фізико-хімічних процесів у ґрунтах.

Природні та природно-техногенні ґрунти: властивості та хімічні перетворення в них. Особливості забруднення територій природно-техногенних комплексів. Теоретично-практичні аспекти дослідження геохімічно-трансформаційної міграції поллютантів у ґрунті.

Тема 11. Оцінка техногенного впливу і нормування навантаження на навколишнє середовище. Нормування як важливий елемент регулювання якості природного середовища .

Концептуальні основи екологічного нормування. Базові аспекти нормування. Науково-теоретична та метрологічна база екологічного нормування.

Тема 12. Методичне забезпечення і структура державної системи екологічного нормування

Концептуальні основи розробки нормативної бази охорони навколишнього середовища. Оцінка рівня екологічного нормування. Нормування в агропромисловому комплексі. Екологічні норми, вимоги безпеки та еколого-економічні механізми регулювання техногенних впливів

Тема 13. Нормативна база охорони атмосферного повітря, еколого-економічні механізми екологічного управління

Характеристика забруднення антропогенними джерелами атмосфери. Методичне забезпечення розрахунку рівня забруднення повітря техногенними викидами. Регулювання техногенного впливу на атмосферне повітря, економічні засоби екологічного управління: дозволи, ліміти

Тема 14.. Основні положення нормування техногенного впливу на природні водні об'єкти.

Економіко-екологічна оцінка якості водного середовища, нормування якості поверхневих вод. Охорона водних об'єктів при скиданні зворотних (стічних) вод і різних видах господарської діяльності. Методичні й організаційні основи встановлення та виконання гранично допустимого скиду речовин.

Тема 15. Розробка, обґрунтування та контролювання робіт з нормування навантаження на довкілля при утворенні відходів.

Тема 16.. Сучасні напрямки екологізації діяльності та технології «зеленого комп'ютера».

Теми практичних занять

Тема 1. Ентропійна оцінка трансформаційних перетворень: техногенно-екологічна безпека

Тема 2. . Ентропія і її роль як статистичного параметра у визначенні статистики і динаміки систем.

Інформація і ентропія: взаємна узгодженість і взаємозв'язок.

Тема 3. Теорія ризику – основа реалізації концепції КЕС: екологічна оцінка стану навколишнього середовища, хіміко-трансформаційний потік, небезпека, ризик.

Тема 4. Зовнішні ефекти. Основні оптимізаційні моделі визначення ефективного рівня забруднення.

Тема 5. Системно-середовий рівень досліджень. Оптимальність стану здоров'я. Задачі з визначення характеристик потоків.

Тема 6. Ризик-аналіз. Еколого-гігієнічне нормування якості НС.

Тема 7. Системний гомеостаз. Оптимізація процесів підтримки системного гомеостазу.

Тема 8. Методи і моделі багатокритеріальних оцінок в умовах невизначеності. Оптимальні ієрархічні структури і загальні методи оптимізації ієрархічних структур: задача про оптимальну організацію, задачі пошуку оптимальної структури, алгоритми пошуку оптимальної організації.

Теми лабораторних робіт

Лабораторні роботи в рамках дисципліни не передбачені.

Самостійна робота

Курс передбачає виконання індивідуального завдання (розрахункове завдання). Студентам також надаються додаткові матеріали для вивчення самостійних тем та питань, які не викладаються на лекційних заняттях.

Література та навчальні матеріали

Основна література

1. ДСТУ ISO 14001:2015 Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосовування (ISO 14001:2015, IDT). URL : http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=64015
2. Системні дослідження навколишнього середовища: корпоративні екологічні системи, хімічна екологія : підручник–Сумський державний університет як підручник для студентів технічних ЗВО, протокол № 7 від 12.04.2018. – Суми: ПО» Видавництво «Університетська книга», 2018. – 460 с. /Л.Д. Пляцук, Т.В. Козуля, Л.Л. Гурець, В.Ф. Моїсєєв, І.Ю. Аблєєва (80% авторського внеску).
3. Гандзюра В.П. Системний аналіз якості навколишнього середовища: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. К., 2020. 180 с.
4. Добровольський В. В. Системний аналіз якості навколишнього середовища : навч. посіб. / В. В. Добровольський, Є. М. Безсонов. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 164 с. URL : <https://dspace.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/326/1>
6. Supply Chain and Corporate Environmental Management. Festschrift for Prof. Dr. Dr. h. c. Knut Richter Paperback. 2011. 214 p. URL : <https://www.amazon.com/Corporate-Environmental-Management-Festschrift-Richter/dp/3830056559>
7. Environmental Management: Environmental Issues, Awareness and Abatement Paperback. 2021. 218 p. URL : <https://www.amazon.in/Environmental-Management-Issues-Awareness-Abatement/dp/9811538158>

Додаткова література

1. Медведєва О., Кропівний В., Мірзак Т., Немировський Я. Системний аналіз якості навколишнього середовища. Навчальний посібник для студентів спеціальності 101 Екологія. Кропивницький: 2021. 80 с. URL : <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/10838/1>
2. Learn About Environmental Management Systems. URL : <https://www.epa.gov/ems/learn-about-environmental-management-systems>
3. Інженерна екологія : підручник / В. М. Ісаєнко, К. О. Бабікова, Ю. М. Саталкін, М. С. Романов ; за заг. ред. д-ра біол. наук, проф. В. М. Ісаєнка. — 2-е вид., актуалізоване на принципах сприяння сталому інноваційному розвитку та засадах синергетичного і компетентнісного підходів. Київ : НАУ, 2019. 452 с. URL : https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/44375/1/Engineering_Ecology.pdf

Система оцінювання

Критерії оцінювання успішності студента та розподіл балів

100% підсумкової оцінки складаються з результатів оцінювання у вигляді екзамену (40%) та поточного оцінювання (60%).

Екзамен: письмове завдання та усна відповідь.

Поточне оцінювання: контрольна робота, практичні заняття, розрахункове завдання (по 20%).

Шкала оцінювання

Сума балів	Національна оцінка	ECTS
90–100	Відмінно	A
82–89	Добре	B
75–81	Добре	C
64–74	Задовільно	D
60–63	Задовільно	E
35–59	Незадовільно (потрібне додаткове вивчення)	FX
1–34	Незадовільно (потрібне повторне вивчення)	F

Норми академічної етики і політика курсу

Студент повинен дотримуватися «Кодексу етики академічних взаємовідносин та доброчесності НТУ «ХПІ»: виявляти дисциплінованість, вихованість, доброзичливість, чесність, відповідальність. Конфліктні ситуації повинні відкрито обговорюватися в навчальних групах з викладачем, а при неможливості вирішення конфлікту – доводитися до відома співробітників дирекції інституту. Нормативно-правове забезпечення впровадження принципів академічної доброчесності НТУ «ХПІ» розміщено на сайті: <http://blogs.kpi.kharkov.ua/v2/nv/akademichna-dobrochesnist/>

Погодження

Силабус погоджено

01.09.2023 р.

Завідувач кафедри
Олексій ШЕСТОПАЛОВ

01.09.2023 р.

Гарант ОП
Олеся ФІЛЕНКО